

УДК 33.336

Ю. В. Біляк,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. Й. Завадського, НУБіП

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.24

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ АПК

Yu. Biliak,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Department of Management NUBiP

FEATURES OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE GENERAL SYSTEM OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Проблема фінансової безпеки підприємств, фірм, корпорацій в умовах сьогодення стає все більш актуальною. Забезпечення фінансової безпеки підприємств є одним з пріоритетних напрямів у системі економічної безпеки України. Важливим аспектом для ефективного управління є розуміння фінансової безпеки підприємства як складного комплексного явища. Тому проблема пошуку і впровадження в практику нових форм і методів управління, розробка стратегії фінансової безпеки підприємств дозволили б підготувати і реалізувати відповідні програми дій по нейтралізації зовнішніх і ліквідації внутрішніх, постійно виникаючих загроз фінансового конфлікту. В статті розглянуто сутність економічної категорії "фінансова безпека сільськогосподарських підприємств" та проаналізовано сучасні підходи до її трактування. Виділено складові характеристики фінансової безпеки АПК та запропонована схема фінансової безпеки аграрного підприємства.

The problem of financial security of enterprises, corporations, corporations in the current environment is becoming more and more relevant. Ensuring financial security of enterprises is one of the priority directions in the system of economic security of Ukraine. An important aspect for effective management is the understanding of financial security of an enterprise as a complex phenomenon. Therefore, the problem of finding and introducing into practice new forms and methods of management, developing a strategy for financial security of enterprises would allow the preparation and implementation of appropriate programs of action to neutralize external and eliminate internal, constantly emerging threats to financial conflict.

The crisis situation in which most agrarian enterprises are present today poses a certain financial risk, both for the socio-economic stability of the regions, and for the potential of each enterprise. The current state of the industry does not allow ensuring the financial security of agricultural enterprises and food security of the country. Consequently, agrarian enterprises are faced with the task of internal self-assessment and forecasting of their condition in terms of ensuring the financial safety of production from the manifestation of threats that negatively affect the company's potential, building a system of indicators of the state of financial security and its monitoring, justification and setting their thresholds, measures counteraction to the threats of financial conflicts. Ensuring sustainable growth of the agrarian enterprise is impossible without the development and implementation of an independent strategy of the enterprise, which in the modern economy is determined by the presence of an effective system of its financial security. The effectiveness of business entities in the market economy is conditioned by the state of its finances, which leads to the need to consider the problems of ensuring the financial security of the enterprise.

In the article the essence of the economic category "financial security of agricultural enterprises" is considered and modern approaches to its interpretation are analyzed. The components of the financial security of the agroindustrial complex are selected and the scheme of financial security of the agrarian enterprise is proposed.

Ключові слова: фінансова безпека АПК, фінансова безпека сільськогосподарського підприємства, фінансовий конфлікт, управління корпоративними ресурсами.

Key words: financial security of agrarian and industrial complex, financial security of agricultural enterprise, financial conflict, management of corporate resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема фінансової безпеки підприємств, фірм, корпорацій в умовах сьогодення стає все

більш актуальною. Економічні суб'єкти в умовах складної обстановки реформування змушені приділяти увагу проблемам безпеки, що обумовлено як політичною та соціально-економічною нестабільністю в суспільстві і еко-

номії, так і загостренням загроз життєздатності підприємств і фірм у зв'язку з проявами нецивілізованих форм конкурентної боротьби, пов'язаних з високою криміналізацією економіки. Світова економічна криза, недоліки законодавства, економічні реформи уряду, застарілі техніка і технологія, некомпетентність персоналу, тиск з боку владних структур — все це залишає свій відбиток на діяльності аграрного підприємства в цілому, і на еволюцію його розвитку зокрема. Тому успішне функціонування та економічний розвиток підприємств багато в чому залежить від вдосконалення їх діяльності в сфері забезпечення фінансової безпеки. Важливим аспектом для ефективного управління є розуміння фінансової безпеки підприємства як складного комплексного явища. Тому проблема пошуку і впровадження в практику нових форм і методів управління, розробка стратегії фінансової безпеки підприємств дозволили б підготувати і реалізувати відповідні програми дій по нейтралізації зовнішніх і ліквідації внутрішніх, постійно виникаючих загроз фінансового конфлікту.

Отже, забезпечення фінансової безпеки підприємств є одним з пріоритетних напрямів у системі економічної безпеки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі досить повно розглянуті деякі підходи до розкриття окремих аспектів цієї тематики фінансових конфліктів. Проте слід зазначити, що недостатньо опрацьовані алгоритми підвищення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств, що враховують галузеві особливості та деструктивні чинники. Тому виникла нагальна потреба в науковій і практичній розробці даної проблеми, розумінні сутності поняття фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств, в розробці напрямів підвищення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств, що і зумовило вибір обраної теми дослідження — підвищенню уваги до питань фінансової безпеки на рівнях країни, регіону і підприємств.

Концептуальні засади Закону України "Про основи національної безпеки України" поставили як домінуючі основи визначення фінансової безпеки з точки зору макроекономічних процесів регулювання в дослідженнях відомих вітчизняних вчених [1]. Значна кількість дослідників розглядають питання забезпечення фінансової безпеки на макрорівні в контексті формування національної або економічної безпеки країни, галузі, сектору. Такого методичного підходу додержуються В.М. Мельник [6]

та О.В. Гривківська [4], які серед основних елементів фінансової безпеки розглядають бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеку страхового і фондового ринків, банківську безпеку.

Наявні в науковій літературі публікації можна умовно згрупувати так:

— питанню розвитку виробничих систем як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях присвячені праці Р. Акоффа [2], В.А. Барінова, С.Ю. Глазьєва [3], О.В. Иншакова, Д. Кейнса, Н.Д. Кондратьєва, Р. Коуза, Д.С. Львова, В.І. Маєвського, К. Макконелла [6], К. Фрімена і інших учених;

— розробка теоретичних основ економічної безпеки представлена в працях: Л.І. Абалкіна, А. Архіпова, О.С. Белокрилова, В.А. Богомолова, Г.С. Вечканова, С.Ю. Глазьєва [3], А.Г. Гранберга, Р. Гумерова, Е.А. Олейникова, В.А. Савіна, В.К. Сенчагова, С.В. Степашина, В.Л. Тамбовцева, В.І. Ярочкина та ін.

— аналіз і теоретичне осмислення особливостей ринкової модернізації підприємств АПК в працях: А.А. Афіногентова, В.М. Баутіна, І.М. Буздолова, А.І. Костяєва, Н.П. Кетової, Е.Н. Крилатих, В.В. Кузнєцова, А.А. Ніконова, В.Н. Овчінікова, А.В. Петрикова, Л.Н. Усенко, І.Г. Ушачова та ін.

— зарубіжний досвід державного аграрного протекціонізму в роботах: В.І. Кушліна, С. Опенишева, О.Г. Овчинникова, А.Г. Папцова, Р.Г. Ян-Бих та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті, полягає в дослідженні складових забезпечення фінансової безпеки підприємств агропромислового комплексу, що є запорукою його стабільного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Агропромисловий комплекс (АПК) має особливе значення в економіці країни. Він відноситься до числа основних народногосподарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства. В економічній літературі нині відсутнє чітке визначення сутності фінансової безпеки агропромислового комплексу (АПК). Багато вчених під цим поняттям мають на увазі стійкість розвитку АПК, дають характеристики її складових, пропонують методики дослідження і інструментарій прогнозування елементів.

На нашу думку, фінансова безпека АПК представляє собою набір таких складових (рис. 1).

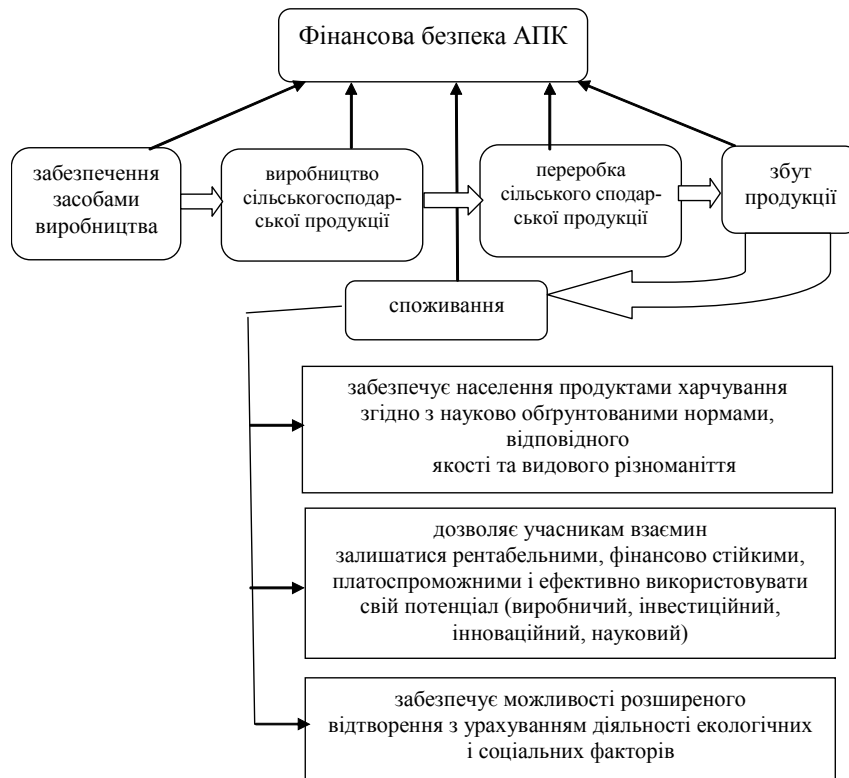

Рис. 1. Фінансова безпека АПК

Таким чином, сутність представленого вище поняття зводиться до забезпечення продовольчої безпеки країни та ефективного функціонування АПК.

Але значення його не тільки в забезпеченні потреб людей у продуктах харчування, але в тому, що він істотно впливає на зайнятість населення та ефективність усього національного виробництва (рис. 2).

АПК України включає галузі, які мають тісні економічні та виробничі взаємозв'язки, що спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської продукції, її переробці та зберіганні, а також забезпечують сільське господарство і переробну промисловість засобами виробництва.

Сільське господарство є одним з основних складових елементів у системі АПК, яке сприяє збереженню історично освоєних агроландшафтів, культурного розмаїття країни, її економічного благополуччя.

Така галузь потребує припливу коштів для створення нових і модернізації діючих виробництв, освоєння нової техніки і технологій, для насичення споживчого ринку сільськогосподарською продукцією, реалізації соціальних цілей, тому необхідна державна підтримка, яка впливає з особливостей галузі сільського господарства.

Особливості сільськогосподарського виробництва схематично представлені на рисунку 3.

Зрозуміло, що земля — це один із основних факторів виробництва в сільському господарстві. Якісний стан землі поліпшується при її раціональному господарському використанні як засобу виробництва. Однак для підтримки необхідного рівня родючості, слід відшкодовувати не тільки використані поживні речовини ґрунту, але і відновлювати якісні показники (вміст гумусу, рівень кислотності, стан водноповітряного режиму і т. ін.), що пов'язано зі значними матеріально-технічними та фінансовими вкладеннями.

Отже, окупність основних обсягів інвестицій значно розтягнута в часі і обчислюється кількома роками (вапнування, меліорація, гіпсування і т. ін.), що стримує вкладення коштів в сільське

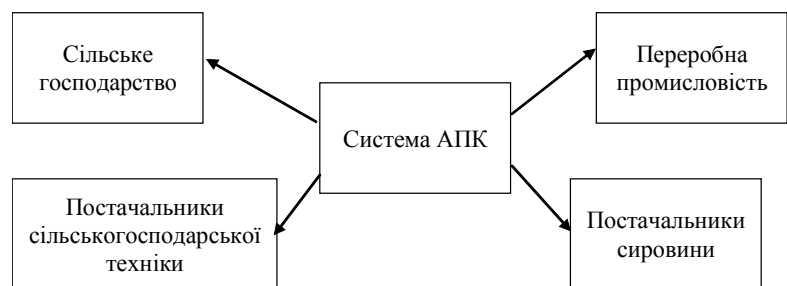

Рис. 2. Загальна система АПК

Рис. 3. Особливості сільськогосподарського виробництва

господарство. Щоб пом'якшити вплив цих об'єктивних факторів, потрібно земельні угіддя, незалежно від форм власності, розглядати як загальнонаціональне надбання, витрати на їх збереження, а також витрати, пов'язані з формуванням соціальної інфраструктури села, розвитком сільських територій, повинні фінансуватися з бюджетів всіх рівнів.

У процесі виробництва сільськогосподарської продукції діяльність людини пов'язана з невідкладними йому природними умовами: поведінка, посуха, заморозки в літній період, у зв'язку з цим ймовірність окупності капіталу і отримання прибутку пов'язані з великим ризиком.

У сільському господарстві відбувається більш швидкий знос виробничих фондів сільськогосподарського призначення внаслідок їх роботи в несприятливих умовах, у тому числі в агресивних середовищах (робота з мінеральними добривами і отрутохімікатами).

Відмінність сільськогосподарського виробництва від більшості секторів економіки полягає в тому, що воно менш ефективно в порівнянні з ними. Вкладений в нього капітал приносить менший прибуток. Тому низькоприбуткове сільське господарство не в змозі на рівних (у порівнянні з промисловістю) брати участь у міжгалузевій конкуренції без зовнішньої підтримки, в тому числі державної.

Сучасний етап розвитку економіки АПК характеризується наявністю значної кількості факторів, які негативно впливають на функціонування підприємства, основні з них: світова фінансова криза, діяльність податкового і регуляторного законодавства, інфляційні процеси, падіння рівня виробництва, зростання безробіття. Дія цих факторів негативно впливає на економічну діяльність підприємств, що в підсумку може призвести до втрати підприємством фінансової безпеки.

В умовах економіки перехідного періоду, підприємства, які отримали широку господарську самостійність, зіткнулися з необхідністю принципово нових підходів до забезпечення фінансової безпеки, що зажадало корінного перетворення всієї системи захисту економічних інтересів.

Підприємства агропромислового комплексу в умовах ринку займають особливе становище, що не дозволяє в повній мірі брати участь у міжгалузевій конкуренції. Сільське господарство, залежне від природних факторів і має яскраво виражений сезонний характер виробництва, і є низькоприбутковою, більш відсталою в технологічному плані галуззю в порівнянні з іншими галузями і повільніше пристосовується до мінливих економічних і технологічних умов. Ринкова модернізація істотно модифікує ба-

зові умови аграрного відтворення.

Фінансова безпека сільськогосподарських підприємств в значній мірі залежить від їх фінансово-господарського стану, нині близько 30% господарств у сільськогосподарському секторі економіки збиткові, більше половини мають прострочену кредиторську заборгованість. Ціни на закупівлю продукції для виробників залишаються низькими, що не дозволяє їм своєчасно погашати отримані кредити і підштовхує кредитні організації до посилення вимог до позичальників і підвищення процентних ставок по кредитах. Основна частина сільськогосподарських підприємств не має власних ресурсів і можливості користуватися кредитами, тому і залишається на досить низькому рівні технологічний рівень більшості підприємств агропромислового комплексу України.

Кризовий стан, в якому перебуває сьогодні більшість аграрних підприємств, становить певну фінансову небезпеку, як для соціально-економічної стабільності регіонів, так і для потенціалу кожного підприємства. Сучасний стан галузі не дозволяє забезпечити фінансову безпеку сільськогосподарських підприємств і продовольчу безпеку країни.

Отже, перед аграрними підприємствами виникає завдання внутрішньої самооцінки і прогнозування свого стану з точки зору забезпечення фінансової безпеки виробництва від прояву загроз, які негативно впливають на потенціал підприємства, побудови системи індикаторів стану фінансової безпеки і її моніторингу, обґрунтування і встановлення їх порогових значень, вживання заходів протидії загрозам фінансових конфліктів.

Забезпечення сталого зростання аграрного підприємства неможливо без розробки і проведення самостійної стратегії підприємства, яка в сучасній економіці визначається наявністю ефективної системи його фінансової безпеки. Ефективність діяльності господарюючих суб'єктів в ринковій економіці обумовлюється багато в чому станом його фінансів, що призводить до необхідності розгляду проблем забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Рис. 4. Схема фінансової безпеки аграрного підприємства

Схема фінансової безпеки аграрного підприємства (рис. 4).

Висока криміналізація сучасного суспільства різко загострила проблему забезпечення фінансово-економічної безпеки переважної більшості суб'єктів господарювання вітчизняної економіки. Виникла потреба в механізмі мобілізації та оптимального управління корпоративними ресурсами суб'єктів господарювання для захисту здійснюваного ними бізнесу від протиправних спроб зловмисників. Сільськогосподарські підприємства на відміну від підприємств інших галузей займають особливе становище, так як в повній мірі не можуть брати участь в міжгалузевої конкуренції.

Проведений аналіз дозволив зробити висновки, що неодмінною умовою забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств є облік галузевих особливостей, які роблять їх більш економічно уразливими в порівнянні з підприємствами інших галузей.

До галузевих особливостей, що впливають на фінансову безпеку підприємств аграрної галузі, віднесено:

- 1) високий ступінь залежності від природно-кліматичних умов;
- 2) залучення у виробництво природних ресурсів;
- 3) біологічний характер виробництва;
- 4) низька цінова еластичність попиту на продукти харчування;
- 5) виробництво швидкопсувних продуктів;
- 6) селоутворююча функція і забезпечення продовольчої безпеки.

Проведений моніторинг факторів дозволив визначити деструктивні і стабілізуючі безпеку підприємств чинники.

До деструктивних факторів або внутрішнім загрозам віднесено:

- порушення відтворювального процесу;
- втрата фінансової стійкості;
- руйнування природно-ресурсного потенціалу;
- низька інноваційна та інвестиційна активність.

У свою чергу, до стабілізуючих факторів, що забезпечує фінансову безпеку сільськогосподарських підприємств треба віднести стан корпоративних ресурсів, здатний забезпечити процес розширеного відтворення фінансової стійкості при збереженні навколишнього природного середовища. Дослідження стану базових корпоративних ресурсів, до яких віднесено природні, матеріальні, трудові та інформаційні ресурси, свідчить про незадовільний стан і нездатність забезпечувати фінансову безпеку підприємств аграрної сфери.

Аналіз розвитку ринкових чинників, перш за все інвестицій, конкуренції, інновацій, підприємництва показав, що вони знаходяться ще в недостатньо розвиненому стані і повинні розкривати і реалізовувати свій ресурс. У результаті вжитих урядом заходів, у тому числі щодо збільшення бюджетних асигнувань, зміни бюджетної, кредитної та податкової політики, намітилися позитивні тенденції в розвитку сільськогосподарських підприємств, дещо знизилась кількість збиткових господарств, більш стабільним став продовольчий ринок.

Однак докорінних змін в розвитку аграрної галузі не відбулося, загрози фінансової безпеки не подолані, що підтверджують дані моніторингу факторів фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведені дослідження дозволили визначити пріоритетні напрями підвищення рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств:

1) створення високооснащеного виробництва, здатного застосовувати передові технології і використовувати високопродуктивну техніку;

2) організація машино-технологічних станцій для технічного і технологічного забезпечення діяльності фермерських господарств та особистих підсобних господарств;

3) розвиток сільської інфраструктури: збутових і постачальницьких кооперативів; маркетингу — консалтингових центрів; інформаційно-консультаційних служб; інвестиційно-інноваційного фонду;

4) державна підтримка сільськогосподарського виробництва.

Література:

1. ЗУ "Про національну безпеку України" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018).

2. Акофф о менеджменте / Пер. с англ. под ред. Л. А. Волковой — СПб.: Питер, 2002. — 448 с.: ил. (Серия "Теория и практика менеджмента").

3. Глазьев С.Ю. Экономика и политика: эпизоды борьбы. — М.: Гнозис, 1994.

4. Гривківська О. В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства: монографія / О.В. Гривківська. — Тернопіль: Астон, 2012. — 340 с.

5. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономика: принципы, проблемы и политика / Пер. с англ., М. Республика. 1992.

6. Мельник В. М. Фінансова архітектура національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансової діяльності: монографія / В.М. Мельник, Н.В. Бичкова. — Тернопіль: Астон, 2012. — 244 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About National Security of Ukraine", available at: <https://helsinki.org.ua/en/articles/law-of-ukraine-on-national-security/> (Accessed 20 Jan 2019).

2. Acoff, R. (2002), Akoff o menedjmente [Acoff about management], Peter, St.Petersburg, Russia.

3. Ansoff, I. (1989), Strateg'cheskoe upravlenie [Strategic Management], Ekonomika, Moscow, Russia.

4. Glaziev, S.Yu. (1994), Ekonomika — politika: epizody borby [Economy and politics: episodes of struggle], Gnosis, Moscow, Russia.

5. Grivkovska, O. (2012), Zabezpechenn'a finansovoї bezpeki silskogo gospodarstva [Provision of financial safety of agriculture], Aston, Ternopil, Ukraine.

6. Makkonel, K.R. and Briu, L. L. (1992), Economics: Principles, Problems and Politics, Republic, Moscow, Russia.

7. Melnik, V. (2012), [Financial architecture of national corporations and its influence on the efficiency of financial activity], Aston, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2019 р.